

Віра в Христа та особисті упередження: риторично-літературний підхід до аналізу Як. 2: 1–13

Яцишин Андрій

<http://doi.org/10.33209/2519-4348-2707-9627-2022-10-114>

У середземноморській культурі I ст. після Р. Х. риторика не тільки була нарізним каменем традиційної освіти, але й пронизувала всі форми усного та письмового спілкування: офіційні документи, публічні листи, приватне листування, судові процеси, промови з нагоди урочистостей та пам'ятних подій, літературні твори тощо. Не винятком була й Палестина, бо знаходилася на гребені між юдейською та грецькою культурами, що спричинилося до проникнення класичної риторики і на її територію, де творився її симбіоз із традиційною юдейською чи біблійною риторикою. Історично добре обґрунтованим є той факт, що автори Нового Завіту задля представлення принципів християнської віри вдавалися до правил красномовства, які походили із спадщини обох риторик. Це підтверджено первісним оральним призначенням біблійних текстів, оскільки в перші віки християнства Біблію читали вголос перед зібраною спільнотою (пор. Кл. 4: 16), що передбачало врахування риторичних аспектів побудови аргументації у формі, яка відповідала б очікуванню аудиторії. Отже, необхідно взяти до уваги важливість та роль риторичного підходу до прочитання Біблії, зважаючи як на його позитивні, так і на негативні аспекти. У даній статті здійснено риторично-літературний підхід до аналізу Як. 2: 1–13. Особливістю даного підходу є те, що він враховує принципи класичної та юдейської риторики для інтерпретації новозавітних текстів, уникаючи формального накладання на біблійний текст фіксованих таксономічних схем. У органічній єдності із літературним аналізом тексту враховуються його контекстуальні, композиційні, синтаксичні та інтертекстуальні аспекти, які суттєво покращують тлумачення та розуміння риторичної ситуації. Виходячи із цього, варто підкреслити важливий внесок та користь риторично-літературного аналізу для біблійної екзегези, оскільки оформлення та побудова тексту вміло поставлені автором на службу богословським концепціям. Комплекс аспектів аналізу демонструє плідний зв'язок між риторично-літературним підходом та біблійними текстами як на аргументаційно-комунікативному, так і на богословському рівнях.

Ключові слова: риторично-літературний аналіз, особисті упередження, автентичність віри, композиція, контекст, риторичні фігури, інтертекстуальний аналіз.

Постановка наукової проблеми. Документ Папської Біблійної Комісії «Тлумачення Біблії в Церкві» згадує класичну (греко-римську) і юдейську (біблійну чи семітську) риторику серед синхронних підходів аналізу біблійних текстів¹. Проте документ однаково закликає не обмежувати їх лише описовою функцією із накладанням на священні тексти фіксованих схем риторичних підручників на зразок *Progymnasmata*. Як відповідь на небезпеку риторичного формалізму набув актуальності риторично-літературний підхід, який, не нехтуючи спадщиною класичної чи юдейської риторики, визнає пріоритет біблійного тексту, а не сліпо слідує формальним правилам риторики щодо побудови аргументації. Як результат, риторично-літературний аналіз сприяє ефективному розумінню повідомлення, яке міститься в тексті, подолавши згубні дихотомію між риторикою та богослов'ям².

Аналіз досліджень проблеми і мета статті. Наукові дослідження засвідчують, що композиція тексту Як. 2: 1–13 вписується в традиційну схему, яка регулюється класичною риторичною таксономією. Остання описана дослідниками в ригористичний спосіб³, що помітно накидає фіксовані схеми риторичної диспозиції на біблійний текст (Watson⁴) у соціологічному ключі (Robbins⁵, Wachob⁶) або в контексті постколоніалізму (Mongstad-Kvammen⁷). Інші дослідники обмежуються твердженням, що текст Як. 2: 1–13 вміщений в основну частину послання Як. 2:1 – 5:6 із частковими вказівками щодо диспозиції Як. 2: 1–13 за канонами класичної риторики.

¹ Pontificia Commissione Biblica. L'interpretazione della Bibbia nella Chiesa. Città del Vaticano: Libreria Editrice Vaticana, 1993. N. 1294-1304.

² Bianchini F. L'analisi retorica delle lettere paoline, Cinisello Balsamo: San Paolo, 2011. P. 12-13.

³ Як. 2:1 (propositio), Як. 2:2-4 (ratio / narratio), Як. 2:5-7 (confirmatio), Як. 2:8-11 (probatio / exornatio), Як. 2:12-13 (conclusio / complexio).

⁴ Watson D. F. James 2 in Light of Greco-Roman Schemes of Argumentation. New Testament Studies. 1993. Vol. 39. P. 94-121

⁵ Robbins V. K. A Comparison of Mishna Gittin 1:1-2:2 and James 2:1-13 from a Perspective of Greco-Roman Rhetorical Elaboration / ed. by Lingstone J. N. Mishnah and the Social Formation of Early Rabbinic Guild: A Socio-Rhetorical Approach (Studies in Christianity and Judaism 11). Wilfrid Laurier University Press, 2002. P. 201-216

⁶ Wachob W. H. The Voice of Jesus in the Social Rhetoric of James (Society for New Testament Studies. Monograph Series 106). Cambridge: University Press, 2000.

⁷ Mongstad-Kvammen I. Toward a Postcolonial Reading of the Epistle of James: James 2,1-13 in its Roman Imperial Context (Biblical Interpretation Series 119). Leiden-Boston, 2013. P. 104.

рики (Baasland⁸, Thurén⁹, Elliot¹⁰, Wuellner¹¹), вважаючи композицію Як. 2: 1–13 риторичним трактатом. Kot¹², натомість, зосереджується виключно на юдейській риториці, що явно обмежує інтерпретацію тексту. З огляду на це, стаття дистанціюється від ригористичного встановлення композиції Як. 2: 1–13 за канонами класичної чи юдейської риторики, оскільки новозавітні автори вміло та творчо використовували спадщину обох риторик.

Мета статті – у межах риторично-літературного аналізу врахувати розвиток аргументації тексту разом із його контекстуальними, композиційними та риторичними аспектами, які будуть корисні для ефективного розуміння його комунікативної стратегії.

Виклад основного матеріалу. Перш ніж перейти безпосередньо до риторично-літературного аналізу тексту Як. 2: 1–13, корисно буде навести оригінальний грецький текст¹³ із його українським перекладом¹⁴.

Як 2:1 Ἀδελφοί μου, μὴ ἐν προσωπολημψίαις ἔχετε τὴν πίστιν τοῦ κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ τῆς δόξης. 2 ἐὰν γὰρ εἰσέλθῃ εἰς συναγωγὴν ὑμῶν ἀνὴρ χρυσοδακτύλιος ἐν ἐσθῇτι λαμπρᾷ, εἰσέλθῃ δὲ καὶ πτωχὸς ἐν ῥυπαρᾷ ἐσθῇτι, 3 ἐπιβλέψῃτε δὲ ἐπὶ τὸν φοροῦντα τὴν ἐσθῆτα τὴν λαμπρὰν καὶ εἴπητε· Σὺ κάθου ὧδε καλῶς, καὶ τῷ πτωχῷ εἴπητε· Σὺ στῆθι ἢ κάθου ἐκεῖ ὑπὸ τὸ ὑποπόδιόν μου, 4 οὐ διεκρίθητε ἐν ἑαυτοῖς καὶ ἐγένεσθε κριταὶ διαλογισμῶν πονηρῶν; 5 ἀκούσατε, ἀδελφοί μου ἀγαπητοί. οὐχ ὁ θεὸς ἐξελέξατο τοὺς πτωχοὺς τῷ κόσμῳ πλουσίους ἐν πίστει καὶ κληρονόμους τῆς βασιλείας ἣς ἐπηγγείλατο τοῖς ἀγαπῶσιν αὐτόν; 6 ὑμεῖς δὲ ἡτιμάσατε τὸν πτωχόν. οὐχ οἱ πλούσιοι καταδυναστεύουσιν ὑμῶν, καὶ αὐτοὶ ἔλκουσιν ὑμᾶς εἰς κριτήρια; 7 οὐκ αὐτοὶ βλασφημοῦσιν τὸ καλὸν ὄνομα τὸ ἐπικληθὲν ἐφ' ὑμᾶς; 8 Εἰ μέντοι νόμον τελεῖτε βασιλικὸν κατὰ τὴν γραφὴν Ἀγαπήσεις τὸν πλησίον σου ὡς σεαυτόν, καλῶς ποιεῖτε. 9 εἰ δὲ προσωποληπτεῖτε, ἀμαρτίαν ἐργάζεσθε, ἐλεγχόμενοι ὑπὸ τοῦ νόμου ὡς παραβάται. 10 ὅστις γὰρ ὅλον τὸν νόμον τηρήσῃ, πταίση

⁸ Baasland E. Literarische Form, Thematik und geschichtliche Einordnung des Jakobusbriefes, Aufstieg und Niedergang der römischen Welt. 1988. Vol. 25, issue 5. P. 3646-3684.

⁹ Thurén L. Risky Rhetoric in James?. Novum Testamentum. 1995. Vol. 37. Issue 3. P. 262-284.

¹⁰ Elliot J. H. The Epistle of James in Rhetorical and Social-Scientific Perspective: Holiness-Wholeness and Patterns of Replication. Biblical Theology Bulletin. 1993. Vol. 23. P. 71-81.

¹¹ Wuellner W. H. Jakobusbrief im Licht der Rhetorik und Textpragmatik. Linguistica Biblica. 1978. Vol. 43. P. 5-66.

¹² Kot T. La fede, via della vita. Composizione e interpretazione della Lettera di Giacomo (Retorica biblica 6). Bologna: Dehoniane, 2003.

¹³ Aland B., Aland K., Karavidopoulos J., Martini C. M., Metzger B. M. Novum Testamentum Graece. 28th rev. ed. Stuttgart: Deutsche Bibelgesellschaft, 2012

¹⁴ *Святе Письмо Старого і Нового Завіту*: в 2-х ч. / пер. о. І. Хоменко; повний пер., здійснений за оригін. євр., араб. та грец. текстами. Київ: Місіонер, 2008. Ч. 1: Старий Завіт. 1126 с.; Ч. 2: Новий Завіт. 350 с.

δὲ ἐν ἐνί, γέγονεν πάντων ἔνοχος. 11 ὁ γὰρ εἰπὼν Μὴ μοιχεύσης εἶπεν καὶ Μὴ φονεύσης· εἰ δὲ οὐ μοιχεύεις φονεύεις δέ, γέγονας παραβάτης νόμου. 12 οὕτως λαλεῖτε καὶ οὕτως ποιεῖτε ὡς διὰ νόμου ἐλευθερίας μέλλοντες κρίνεσθαι. 13 ἡ γὰρ κρίσις ἀνέλεος τῷ μὴ ποιήσαντι ἔλεος· κατακαυχᾶται ἔλεος κρίσεως.

2:1 Брати мої, не зважаючи на особи, майте віру в Господа нашого, Ісуса Христа прославленого. 2 Бо коли до вашого зібрання увійде чоловік із золотим перснем, у пишних шатах, увійде і вбогий у брудній одязині, 3 а ви глянете на того, що носить пишні шати, і скажете йому: «Ти сідай тут вигідно», а вбогому скажете: «Ти стань отам або сідай на моїм підніжку», 4 - то хіба ви тим не утворюєте різниці між собою і не стаєте суддями з нікчемними думками? 5 Слухайте, брати мої любі: Хіба не вбогих цього світу Бог вибрав як багатих вірою і як наслідників Царства, що його він обіцяв тим, які його люблять? 6 Ви ж зневажаєте вбогого! Хіба то не багаті вас гнітять і не вони тягнуть вас на судилища? 7 Хіба то не вони ганьблять те гарне ім'я, яким названо вас? 8 Коли, отже, виконуєте закон царський за писанням: «Люби ближнього свого, як себе самого», – ви добре робите. 9 А коли зважаєте на особи, то чините гріх, закон засуджує вас як переступників. 10 Бо хто весь закон дотримає, а прогрішитись лише в одному, – стає у всьому винуватий. 11 Бо хто сказав: «Не чини перелюбу», сказав також: «Не вбивай». Коли ж не чиниш перелюбу, але вбиваєш, ти стаєш порушником закону. 12 Говоріть так і робіть так, як люди, що мають бути суджені законом свободи. 13 Бо суд немилосердний для того, хто не чинить милосердя. Милосердя ж понад суд.

Щодо контексту, то перикопу Як. 2: 1–13 поряд із Як. 2:14–26 творить текстуальний диптих, який стосується питання автентичності християнської віри. Тематика послідовно представлена в даних уривках як на структурному рівні, так і на рівні тематичної когезії: вступ (Як. 2:1 / Як. 2:14); приклад із повсякденного життя (Як. 2: 2–4 / Як. 2: 15–17); емотивна апеляція та риторичні запитання (Як. 2: 5–7 / Як. 2: 18–20); цитування Старого Завіту (Як. 2: 8–11 / Як. 2: 21–25); завершення (Як. 2: 12–13 / Як. 2: 26). Експліцитне цитування заповіді любові ближнього в Як. 2: 8 (пор. Лв. 19: 18б) і алюзія на Вт. 4: 6 у Як. 2: 19 стратегічно поміщені автором як парадигма нерозривності віри і діл. З огляду на це, Як. 2: 1–13 творить основу для подальшого вчення автора в Як. 2: 14–26, де діяльна віра представлена в контексті її користі в есхатологічному сенсі, про що акцентується в Як. 2: 13. Таким чином, текст Як. 2: 1–13 становить окремих топос неупередженої віри, поряд із суміж-

ним комплексом богословських концепцій, які органічно скомпоновані як основа для викладу принципів діяльної віри в Як. 2: 14–26¹⁵.

Щодо композиційної єдності Як. 2: 1–13, то семантичне поле упередження в Як. 2: 1 (*προσωποληψίας*) і Як. 2: 9 (*προσωποληπτέιτε*) утворює текстуальне включення, яке просуває центральну тему уривку, навколо якої організований дискурс. Зміст Як. 2: 1–13 дозволяє нам розділити його на чотири текстуальні секції, які відображають різні ступені розвитку аргументації в межах стратифікації тексту:

- Як. 2: 1 є тематичним вступом;
- в Як. 2: 2–7 наведено приклад дискримінації вбогого члена спільноти (Як. 2: 2–4) поряд із емотивною апеляцією за допомогою риторичних запитань (Як. 2: 5–7). Варто відзначити «низький рівень» розвитку аргументації, оскільки текст містить конкретну інформацію та факти, оформлені на основі індуктивного міркування;
- в Як. 2: 8–11 динаміка обґрунтування рухається до більш універсальних понять (закон, милосердя, суд і т.д.), поряд із цитуванням Старого Завіту у формі дедуктивних міркувань;
- Як. 2: 12–13 є завершенням дискурсу в есхатологічному ключі згідно із паренетичним стилем.

Як. 2: 1 є тематичним вступом до всієї текстової єдності. Характерне *captatio benevolentiae* «брати мої» виконує інтерактивну роль у підкресленні етосу автора та його авторитету як основи достовірності викладеного матеріалу¹⁶. Це стосується рівно ж і етосу спільноти, бо Яків не зупиняється лише на створенні атмосфери приязні, але у негативній формі висуває застереження: «не зважаючи на особи майте віру в Господа нашого, Ісуса Христа прославленого». Звернення Якова до аудиторії через імператив теперішнього часу *ἔχετε*, підсилений заперечною часткою *μή* («не»), пропонує припинити звичку упередження в спільноті, оскільки його дієслівний аспект вказує на тривалість дії¹⁷.

Дієприкметниковий зворот «не зважаючи на особи» в оригінальному грецькому тексті переданий як іменникова конструкція *ἐν προσωποληψίας*. Вжите у множині слово *προσωποληψία* – дослівно «піднесення обличчя» – є

¹⁵ Taylor M. E. Recent Scholarship on the Structure of James. *Currents in Biblical Research*. 2004. Vol. 3, issue 1. P. 86–115.

¹⁶ Kraus M. *Ethos as a Technical Means of Persuasion in Ancient Rhetorical Theory* / ed. by T. H. Olbricht-A. Eriksson, *Rhetoric, Ethic and Moral Persuasion in Biblical Discourse* (Emory studies in early Christianity). New York: T & T Clark, 2005. P. 73–87.

¹⁷ Campbell C. R. Verbal Aspect, the Indicative Mood, and Narrative: Soundings in the Greek of the New Testament (Studies in Biblical Greek 13). Peter Lang, 2007. P. 35–37.

ідіоматичним перекладом єврейського виразу נָאֲסָא רְאִנִּית (nāsā rānīm). Дана конструкція вказує на акт вітання з підняттям обличчя, так зване церемоніальне привітання (*salutatio*)¹⁸. Яків переконує одержувачів, що віра в Ісуса Христа несумісна із упередженнями стосовно вбогих, тому апостола апелює до виправлення викривленого розуміння віри в Ісуса Христа.

Емфатична позиція христологічного посилання на «Господа нашого, Ісуса Христа прославленого» просуває тематичне протиставлення концептуальних крайнощів, що виражається в контрасті між славою Воскреслого Ісуса та упередженнями в християнських спільнотах¹⁹. Таким чином, божественну славу Воскреслого Ісуса протиставлено марнославству тих, хто спричиняє упередження та дискримінацію, оскільки кожен член християнської спільноти є рівним у своєму статусі перед лицем Господа. Пролептичний відтінок Як. 2: 1 готує аудиторію до наступної сцени, яка описуватиме випадок дискримінації вбогих членів християнської спільноти²⁰.

Дискурсивно-оповідний текст Як. 2: 2–4 розкриває риторичну ситуацію і функціонує як раціональна основа Як. 2:1 щодо загального принципу несумісності віри в Христа, поєднаної з упередженнями стосовно до вбогих членів спільноти. Координаційний сполучник וְאִם в Як. 2: 2 забезпечує когезію та дискурсивний потік, узгоджуючи текст з попереднім формулюванням у Як. 2: 1, тоді як протиставна частка דֵּא в Як. 2: 2.3 гарантує розвиток порівняння між людьми різних соціальних станів. Оповідь в Як. 2: 2–3 подана у формі οὐκρίσις між багатим та бідним через антинонімічний паралелізм, який базується на популярному топосі «багатий-бідний». Це органічно втілюється в риторичне запитання в Як. 2: 4, яке безпосередньо заангажує адресатів до парадигматичної сцени. У межах текстуальної секції Як. 2: 2–4 автор інверсує звичні для середземноморської культури I ст. н.е. принципи патронату, базовими чеснотами якої були сором стосовно до вбогих і честь стосовно до багатих. Таким чином, віра в Христа переорієнтовує традиційні погляди, де соромним стає вдаватися до упереджень чи дискримінації вбогого і віддавання почесей багатим, а чеснотливим є зважати на всі особи як рівні перед Богом²¹.

¹⁸ Vyhmeister N. J. The Rich Man in James 2: Does Ancient Patronage illumine the Text? Andrews University Seminary Studies. 1995. Vol. 33, issue 2. P. 267.

¹⁹ Wischmeyer O. Reconstructing the Social and Religious Milieu of James: Methods, and Possible Results / ed. by Sandt H. van de, Zangenberg J. K. Matthew, James, and Didache: Three Related Documents in their Jewish and Christian Settings (Society of Biblical Literature. Semeia Studies 45). Society of Biblical Literature, 2008. P. 39.

²⁰ Freeborn J. Lord of Glory. A Study of James 2 and 1 Corinthians. Expository Times. 2000. Vol. 111, issue 6. P. 185-189.

²¹ Kloppenborg J. S. Patronage avoidance in James. Teologiese Studies. 1999. Vol. 55, issue 4. P. 755.

Як. 2: 2–3 містить комплекс осіб і подій із помітною жвавістю логічної і пафосної аргументації. У тексті використана риторична фігура гомеотелевтон²², за допомогою якої систематизоване паралельне повторення дієслів, іменників та прикметників. Йде мова про диптих, позначений дуалістичною напруженістю, яка водночас наполягає на прийомі багатих і дискримінації вбогих. Два перші дієслова «ввійде» (εἰσέλθῃ) в Як. 2: 2, які стосуються входу багатого і бідного на збори спільноти, утворюють перший рівень порівняння, яке прогресивно вводить опис зовнішнього вигляду багатого і бідного персонажа, водночас із способом їхнього прийняття у спільноті. Логос автора зосереджений на анафоричному²³ описі багатой людини і вбогого через антитетичну комбінацію ἀνὴρ χρυσοδακτύλιος ἐν ἑσθῇτι λαμπρᾷ («чоловік із золотим перснем, у пишних шатах») із πτωχὸς ἐν ῥυπαρᾷ ἑσθῇτι («вбогий у брудній одежині»). Дієслово «глянете» (ἐπιβλέψετε) в Як. 2:3 тематично пов'язане з поняттям προσωπολήψια (пор. Як. 2: 1) і на семантичному рівні підкреслює упередження чи фаворитизм²⁴.

Індуктивне міркування в Як. 2: 2–3 на основі наведення прикладу з повсякденного життя набуває своєї актуальності та логічного завершення в риторичному запитанні Як. 2: 4, яке розкриває драму соціальної дискримінації. З лінгвістичної точки зору запитання побудоване у два менші запитання, у яких вжита частка οὐ («не ... не»). З граматичної точки зору, із вжитком у риторичному запитанні частки οὐ очікується ствердна відповідь, що явно спричинює пафосну реакцію адресатів, і природа заперечної частки οὐ стосується конкретних фактів²⁵. Окрім того, Яків використовує риторичну фігуру параномазії – повторення схожих на фонетичному рівні слів, які семантично різні, проте мають спільний корінь крит: «утворюєте різниці» (διεκρίθητε) і «стаєте суддями» (κρίται)²⁶. Таким чином, Яків ставить ці два терміни на один рівень у контексті недоречності упереджень стосовно вбогих. Подвійне використання родового відмінка в конструкції διαλογισμῶν ποιητῶν («з нікчемними думками») підкреслює злочестивість думок тих, хто

²² Garavelli B. M. Manuale di retorica. Milano: Bompiani, 1988. P. 111.

²³ Anderson R. D. Glossary of Greek Rhetorical Terms connected to Methods of Argumentation, Figures and Tropes from Anaximenes to Quintilian (Contributions to Biblical Exegesis and Theology 24). Peeters, 2000. P. 19.

²⁴ Ward R. B. Partiality in the Assembly: James 2:2-4. Harvard Theological Review. 1969. Vol. 62, issue 1. P. 93.

²⁵ Porter S. E. Idioms of the Greek New Testament (Biblical Languages: Greek). 2 ed. Sheffield: Sheffield Academic Press, 1992. P. 281.

²⁶ Bullinger E. W. Figures of Speech Used in the Bible. London-New York: Eyre & Spottiswoode, 1898, P. 306.

дискримінацією чинить різницю між членами спільноти, що підсилене виразом *ἐν ἑαυτοῖς* («між собою»),).

Як. 2: 5–7 становить апострофу із трьох риторичних запитань у межах індуктивного міркування і є перехідною ланкою до Як. 2: 8–11. «Слухайте, брати мої любі» у Як. 2: 5а є новим *captatio benevolentiae*, релевантним з точки зору апеляції до емотивної реакції адресатів²⁷. Три риторичні запитання в Як. 2: 5б–7 носять переконливий і демонстративний характер, де триразова питальна частка «*οὐχ* / *οὐκ*» імпліцитно програмує ствердну позитивну відповіді адресатів. Перше риторичне запитання в Як. 2: 5б стосується Божого вибору вбогих як багатих вірою. Щільний характер Як. 2: 5б базується на основі аористу *ἐξελέξατο* («вибрав»), що посилається на божественний вибір вбогих. Це посилення набуває своєї риторичної функції в тісній суміжності із паренезисом Ісуса в Мф. 5: 3²⁸, де блаженство вбогих духом є парадигмою автентичної релігійності. Текст Як. 2: 6а «*Ви ж зневажаєте вбогого*» є аподиктичним висновком, який наводить контраст між минулою дією Божого вибору вбогих та історичним сьогоденням адресатів. Особистий займенник *ὑμεῖς* («ви») в Як. 2: 6а рішуче вказує на деструктивну реальність дискримінації всередині християнської спільноти, як цілковитої протилежності логіці Божого вибору вбогих.

Друге (Як. 2: 6б) і третє (Як. 2: 7) риторичні запитання стосуються несправедливості, яка чиниться багатими супроти самих же адресатів, що слід розглядати в ширшому соціально-економічному та релігійному контексті. Яків іронічно ідентифікує аудиторію із вбогими, бо й самі адресати – члени християнських спільнот – піддані утискам та судовим процесам з боку багатих осіб. Риторичні запитання в Як. 2: 6б–7 оснащені риторичною фігурою *pariosis*, яка забезпечує високу метрику та надає краси мові²⁹. Вона стосується вживання теперішнього часу дієслів *καταδυναστεύουσιν* («гнітять»), *ἔλκουσιν* («тягнуть [вас на судилища]»), *βλασφημοῦσιν* («ганьблять»), що вказує на аспект тривалості дії в її повторюваному вимірі³⁰. Патетична аргументація досягає апогею в Як. 2: 7, згідно з яким економічна та юридична дискримінація християн втілюється в богохульство, оскільки багаті зневажа-

²⁷ Porter S. E. *Idioms of the Greek New Testament* (Biblical Languages: Greek). 2 ed. Sheffield: Sheffield Academic Press, 1992. P. 281.

²⁸ Fabris R. *Lettera di Gc: introduzione, versione, commento* (Scritti delle Origini Cristiane 17). Bologna: Dehoniane, 2004. P. 148.

²⁹ Anderson R. D. *Glossary of Greek Rhetorical Terms connected to Methods of Argumentation, Figures and Tropes from Anaximenes to Quintilian* (Contributions to Biblical Exegesis and Theology 24). Peeters, 2000. P. 90-91.

³⁰ Campbell C. R. *Verbal Aspect, the Indicative Mood, and Narrative: Soundings in the Greek of the New Testament* (Studies in Biblical Greek 13). Peter Lang, 2007. P. 35-37.

ють релігійну ідентичність аудиторії: «Хіба то не вони ганьблять те гарне ім'я, яким названо вас?». Таким чином, пафосний аспект трьох риторичних запитань заангажує адресатів увійти в становище бідних і стає основою для раціональної аргументації в Як. 2: 8–11.

Текст Як. 2: 8–11 оформлений у раціональний орнамент на зразок дедуктивного міркування, у яке гармонійно вміщені цитування зі Старого Завіту. Експліцитна цитата Лв. 19: 186 (LXX) в Як. 2: 8, алюзія Як. 2: 9 на Лв. 19: 15 та імпліцитне цитування заповідей Декалогу згідно із Вх. 20: 13.15 (LXX) // Вт. 5: 17–18 (LXX) в Як. 2: 11 вжиті автором у межах галахічного мідрашу³¹. Апеляція до священних текстів Старого Завіту є фундаментальною доказовою базою риторичного дискурсу і встановлює її беззаперечну істинність. Біблійний текст Старого Завіту парадигматично використаний автором у контексті антиномії поведінки спільноти та заклику до усунення упереджень щодо вбогих³².

Дедуктивна аргументація в Як. 2: 8–11 розгорнута в логічних міркуваннях, скомпонованих у формі концентричної х'язми, у межах якої демонстративні фрази в Як. 2: 8–9 (А і В) і Як. 2: 11 (А' і В') тяжіють до спростувальної фрази в Як. 2: 10 (С), яка стосується цілісності стосовно виконання чи порушення закону:

		Протазис	Аподозис
А	Як. 2: 8	Коли, отже, виконуєте закон царський за писанням: «Люби ближнього свого, як себе самого», –	ви добре робите.
В	Як. 2: 9	А коли зважаєте на особи, то чините гріх, закон	засуджує вас як переступників.
С	Як. 2: 10	Бо хто весь закон дотримає, а прогрішиється лише в одному, –	стає у всьому винуватий.
В'	Як. 2: 11а	Бо хто сказав: «Не чини перелюбу»,	сказав також: «Не вбивай».
А'	Як. 2: 11б	Коли ж не чиниш перелюбу, але вбиваєш,	ти стаєш порушником закону.

³¹ Мідраш, від євр. שׂוּרַר (dāraṣh) – «шукати», «пояснювати», – інтерпретація біблійного тексту та його та актуалізація до нових обставин (див. Мт. 5:17). Мідраш halakāh, назва якого походить від дієслова הָלַךְ (halak), що означає «ходити», є технічним терміном для окреслення способу життя та спрямований на корекцію поведінки, що виражається в різноманітних приписах і нормах.

³² Marucci C. Sprachliche Merkmale des Jakobusbriefes / ed. by Schlosser J. The Catholic Epistles and the Tradition (Biblioteca Ephemeridum Theologicarum Lovaniensium 176). Leuven: University Press, 2004. P. 269.

Сукупність фраз в Як. 2: 8–11 становить блок умовних речень причинно-наслідкового типу, де перша частина формулює передумову із цитати Старого Завіту чи загального досвіду, а друга – раціональні висновки. Гіпотетичний протазис поряд із декларативним аподозисом гармонійно укладені з намаганням показати істинність як протазису, так і аподозису³³.

Відповідно до х'язми, існує чітка тематична відповідність між початковими і кінцевими фразами текстуальної секції. Таким чином, логос автора веде адресатів до катарсису розуміння якостей віри в Христа та її автентичності на основі парадигматичної інтерпретації законодавства Старого Завіту: упередження вбогих (В) метафорично прирівняне до вбивства (В'), а виконання заповіді любові ближнього (А) несумісне із перелюбом чи вбивством (А'). Така радикалізація заповідей Старого Завіту використана автором задля риторичного впливу на аудиторію з метою коригування поведінки, що близьке до вчення Ісуса та тогочасних рабинів³⁴. Таким чином, вторинним аспектом аргументації Як. 2: 8–11 є формування в аудиторії відповідальності щодо виконання як великих заповідей (Лв. 19: 18б; Вх. 20: 13.15 LXX // Вм. 5: 17–18 LXX), так і менших, наприклад, про заборону упередженості стосовно вбогих (Лв. 19:15; пор. Як. 2:1.9).

Як. 2: 8–9 становить перший демонстративний текст, який базується на опозиціях: любов до ближнього та упередження до вбогого. Як 2,8 є передумовою і містить експліцитну цитату із Лв. 19: 18б (LXX), який в тексті названий царським законом, оскільки походить від Бога як законодавця і є центральним законом Тори³⁵. Важливо вказати, що текст Лв. 19: 18б процитований Яковом в його оригінальному старозавітному контексті Лв. 19, 15–18, який стосується явища соціальної несправедливості супроти вбогих під час судових процесів³⁶. Аподозис в Як. 2:8 надає загальну оцінку виконання царського закону з ноткою іронії: аудиторія знає зміст заповіді любові до ближнього і розуміє наслідки її виконання, проте усвідомлює, що не виконує її. Риторичний рух тексту звернений до Як. 2:9, де вміщена алюзія на

³³ Wallace D. B. Greek grammar beyond the basics: An exegetical syntax of the New Testament. Grand Rapids: Zondervan, 1997. P. 686-687.

³⁴ Wick P. 'You Shall not Murder... You Shall not Commit Adultery': Theological and Anthropological Radicalization in the Letter of James and in the Sermon of the Mount / ed. by Reventlow H. G., Hoffman Y. The Decalogue in Jewish and Christian Tradition (Library of Biblical Studies 509). New York – London: T & T Clark, 2011. P. 88-96.

³⁵ Hartin P. J. The Letter of James: Its vision, ethics, and ethos / ed. by Watt J. G. van der. Identity, Ethics, and Ethos in the New Testament (Beihefte zur Zeitschrift für die neutestamentliche Wissenschaft 141). Berlin - New York: Walter de Gruyter, 2006. P. 467.

³⁶ Johnson L. T. The Use of Leviticus 19 in the Letter of James. Journal of Biblical Literature. 1982. Vol 101, issue 3. P. 391-401.

гріх упередженості (пор. Лв. 19:15), що є в діаметральній опозиції до заповіді любові ближнього згідно із Як. 2:8 (див. Лв. 19:18б).

Стверджувальна частка γάρ в Як. 2:10 вводить подальший логічний розвиток тексту. Умовний стиль вводить фіктивного учасника «бо хто ...» (ὅστις), що носить гіпотетичний характер причинно-наслідкової природи та оформлений за допомогою риторичної фігури синекдохи³⁷. Тут Яків спирається на етичну мاکсиму і використовує дедуктивну процедуру для вираження ідеї цілісного виконання закону та відповідальності за його порушення. Яків черпає як із риторичного топосу стоїчної етики, так і з біблійної концепції цілісності виконання закону³⁸. Як побачимо далі на прикладі Як. 2: 11, спростувальний характер Як. 2: 10 на парадигматичному і метафоричному рівні доводить еквівалентність упередження до вбивства чи перелюбу.

Демонстративний стиль Як. 2: 11 підтверджує істинність мاکсими Як. 2: 10 вже на основі прикладу дотримання заповідей Декалогу «не вбий» і «не чини перелюбу»³⁹. Верховний авторитет Бога як законодавця, виражений імпліцитним цитуванням заповідей, становить передумову ентимеми. На інтертекстуальному рівні йде мова про імпліцитну цитату Вих 20,13.15 (LXX) // Вт 5, 17–18 (LXX), яка подана з певними морфологічними модифікаціями оригінального тексту Септуагінти (LXX):

Вих 20,13.15 (LXX)	οὐ μοιχεύσεις... οὐ φονεύσεις
Вт 5,17-18 (LXX)	οὐ μοιχεύσεις... οὐ φονεύσεις
Як 2,11	Μὴ μοιχεύσης ... Μὴ φονεύσης

у той час як Септуагінта (LXX) вживає майбутній час дієслів заповідей Декалогу з негативною часткою οὐ, то текст Як. 2: 11 віддає перевагу умовному аористу в поєднанні із заперечною часткою μή. Вибір такої модальності виражає аспект нагальності тексту в межах аргументації, скерованої до центрального місця етичної мاکсими Як. 2:10 та всього логіко-біблійного орнаменту в Як. 2: 8–11. Це має на меті продемонструвати, що упередженість стосовно до виконання закону є джерелом упередження стосовно вбогих.

³⁷ Bullinger E. W. Figures of Speech Used in the Bible. London-New York: Eyre & Spottiswoode, 1898, P. 618.

³⁸ Boyle M. O'R. The Stoic Paradox of James 2,10. New Testament Studies. 1985. Vol. 31, issue 4. P. 611-617.

³⁹ Freund R. A. The Decalogue in Early Judaism and Christianity / ed. by Evans C. A., Sanders J. A. The Function of Scripture in Early Jewish and Christian Tradition (Journal for the Study of the Old Testament. Supplement Series 154). Sheffield: Sheffield Academic Press, 1998. P. 124-141.

Як. 2: 12–13 урочисто завершує дискурс. Пафосні аспекти тексту, посилені есхатологічними аспектами, втілюють попередні логіко-біблійні міркування в спонукальний заклик. Використання емфатичної конструкції подвійного οὕτως в Як. 2: 12 «Говорить так (οὕτως) і робить так (οὕτως)» встановлює наслідково-причинний зв'язок з попереднім текстом. Прислівник просуває етичний еліпсис, який представлений двома імперативами λαλεῖτε («говорить») та ποιεῖτε («робить»), які стосуються всієї християнської екзистенції у тривалому аспекті звичного способу життя.

Перифрастичне вираження частки μέλλοντες, пов'язане з інфінітивом дієслова κρίνεσθαι («мають бути суджені»), є граматичною конструкцією, яка вказує на неминучість майбутнього суду. Від просторового та часового посилення в Як. 2: 1–7 помітний перехід до позачасового в Як. 2: 12–13, оскільки завершальний текст орієнтує аудиторію на есхатологічну перспективу. У даному контексті автор наголошує на законі свободи (νόμος ἐλευθερίας), який є вирішальним критерієм есхатологічного суду щодо висловлювань та поведінки християн. Закон свободи в Як. 2: 12 творить ідеологічний зв'язок із царським законом в Як. 2: 8, який вміщений у есхатологічну текстуру есхатологічного суду⁴⁰.

Підтверджувальна частка γάρ виразу «Бо суд» (ἡ γὰρ κρίσις) в Як. 2: 13 вказує на кліматичну точку розвитку аргументації та продовжує опрацювання тематики закону свободи в контексті есхатологічного суду. Дві фрази в Як. 2: 13 сформовані в антиномічний спосіб: текст Як. 2: 13а побудований у формі прислів'я, тоді як текст Як. 2: 13б складається тільки з протазису і за змістом належить до традиційних біблійних положень про милосердя. У тексті Як. 2: 13б використана риторична фігура анантаподотон, яка заангажує адресатів заповнити «прогалину» тексту, зрозумівши нерозривний зв'язок милосердя і майбутнього есхатологічного суду⁴¹. Для ефективності аргументації текст використовує риторичну фігуру просопопея, яка полягає в наданні якостей особи поняттям милосердя і суду⁴², що посилює дискурс про упередженість.

Відзначимо синтаксичну антитезу між κρίσις ἀνέλεος («суд немилосердний...») і ἔλεος κρίσεως («Милосердя ж понад суд») на основі діаметрально протилежного протиставлення. Якщо в першому випадку есхатологічний суд немилосердний до тих, хто не чинить милосердя, тобто не виконує закон на

⁴⁰ Kloppenborg J. S. Patronage avoidance in James. *Teologiese Studies*. 1999. Vol. 55, issue 4. P. 775.

⁴¹ Bullinger E. W. *Figures of Speech Used in the Bible*. London-New York: Eyre & Spottiswoode, 1898, P. 47-54.

⁴² Bullinger E. W. *Figures of Speech Used in the Bible*. London-New York: Eyre & Spottiswoode, 1898, P. 861.

практичному рівні, то в другому випадку милосердя «перемагає» есхатологічний суд. Автор згадує пріоритет вчиненого милосердя над судом, оскільки милосердя буде мірилом для майбутнього судового вироку⁴³. Есхатологічна атмосфера в паренетичний спосіб завершує аргументацію тексту та в імпліцитний спосіб спрямовує увагу адресатів до негайного застосування викладених в тексті принципів.

Висновки. Риторично-літературний підхід до аналізу Як. 2: 1–13 продемонстрував компетентність автора у використанні широкого спектру інструментів для ефективної побудови тексту:

- безпосередній контекст Як. 2: 1–13 показав місце та роль перикопи в аргументативній економії послання Якова;
- композиційна структура Як. 2: 1–13 врахувала динамізм розвитку аргументації перикопи в межах менших текстуальних одиниць;
- аналіз вжитку риторичних фігур, синтаксичних та інтертекстуальних аспектів тексту, його соціально-релігійної текстури поряд із комплексом богословських понять, які містяться в тексті, підтвердив органічний зв'язок риторики та біблійної екзегези для ефективного розуміння принципів автентичності християнської віри та її якісних характеристик згідно із Як. 2: 1–13;
- риторично-літературний аналіз Як. 2: 1–13 показав, що функціональність комунікації тексту є відправною точкою мімезису щодо автентичності християнської віри, яка готує основу для викладу вчення стосовно діяльної віри в Як. 2: 14–26;
- об'єктом подальшого дослідження може стати риторично-літературний аналіз Як. 2: 14–26 та його зв'язок із Як. 2: 1–13.

Список джерел і літератури:

1. *Святе Письмо Старого і Нового Завіту*: в 2-х ч. / пер. о. І. Хоменко; повний пер., здійснений за оригін. євр., араб. та грец. текстами. Київ: Місіонер, 2008. Ч. 1: Старий Завіт. 1126 с.; Ч. 2: Новий Завіт. 350 с.
2. Aland B., Aland K., Karavidopoulos J., Martini C. M., Metzger B. M. *Novum Testamentum Graece*. 28th rev. ed. Stuttgart: Deutsche Bibelgesellschaft, 2012. 1728 p.

⁴³ Popkes W. James and Paraenesis, Reconsidered / ed. by Fornberg T., Hellholm D. Texts and Contexts. Biblical Texts in Their Textual and Situational Contexts. Essays in Honor of Lars Hartman. Oslo: Scandinavian University Press, 1995. P. 535-548.

3. *Anderson R. D.* Glossary of Greek Rhetorical Terms connected to Methods of Argumentation, Figures and Tropes from Anaximenes to Quintilian (Contributions to Biblical Exegesis and Theology 24). Peeters, 2000. 131 p.
4. *Baasland E.* Literarische Form, Thematik und geschichtliche Einordnung des Jakobusbriefes, Aufstieg und Niedergang der romischen Welt. 1988. Vol. 25, issue 5. P. 3646–3684.
5. *Bianchini F.* L'analisi retorica delle lettere paoline, Cinisello Balsamo: San Paolo, 2011. 80 p.
6. *Boyle M. O'R.* The Stoic Paradox of James 2,10. New Testament Studies. 1985. Vol. 31, issue 4. P. 611–617.
7. *Bullinger E. W.* Figures of Speech Used in the Bible. London-New York: Eyre & Spottiswoode, 1898. 1158 p.
8. *Campbell C. R.* Verbal Aspect, the Indicative Mood, and Narrative: Soundings in the Greek of the New Testament (Studies in Biblical Greek 13). Peter Lang, 2007. 285 p.
9. *Elliot J. H.* The Epistle of James in Rhetorical and Social-Scientific Perspective: Holiness-Wholeness and Patterns of Replication. Biblical Theology Bulletin. 1993. Vol. 23. P. 71–81.
10. *Fabris R.* Lettera di Gc: introduzione, versione, commento (Scritti delle Origini Cristiane 17). Bologna: Dehoniane, 2004. 376 p.
11. *Freeborn J.* Lord of Glory. A Study of James 2 and 1 Corinthians. Expository Times. 2000. Vol. 111, issue 6. P. 185–189.
12. *Freund R. A.* The Decalogue in Early Judaism and Christianity / ed. by Evans C. A., Sanders J. A. The Function of Scripture in Early Jewish and Christian Tradition (Journal for the Study of the Old Testament. Supplement Series 154). Sheffield: Sheffield Academic Press, 1998. P. 124–141.
13. *Garavelli B. M.* Manuale di retorica. Milano: Bompiani, 1988. 528 p.
14. *Hartin P. J.* The Letter of James: Its vision, ethics, and ethos / ed. by Watt J. G. van der. Identity, Ethics, and Ethos in the New Testament (Beihefte zur Zeitschrift für die neutestamentliche Wissenschaft 141). Berlin – New York: Walter de Gruyter, 2006. P. 445–471.
15. *Johnson L. T.* The Use of Leviticus 19 in the Letter of James. Journal of Biblical Literature. 1982. Vol 101, issue 3. P. 391–401.
16. *Kloppenborg J. S.* Patronage avoidance in James. Theologisches Studien. 1999. Vol. 55, issue 4. P. 755–794.
17. *Kot T.* La fede, via della vita. Composizione e interpretazione della Lettera di Giacomo (Retorica biblica 6). Bologna: Dehoniane, 2003. 304 p.
18. *Kraus M.* Ethos as a Technical Means of Persuasion in Ancient Rhetorical Theory / ed. by T. H. Olbricht-A. Eriksson, Rhetoric, Ethic and Moral Persuasion in Biblical Discourse (Emory studies in early Christianity). New York: T & T Clark, 2005. P. 73–87.
19. *Marucci C.* Sprachliche Merkmale des Jakobusbriefes / ed. by Schlosser J. The Catholic Epistles and the Tradition (Biblioteca Ephemeridum Theologicarum Lovaniensium 176). Leuven: University Press, 2004. P. 263–271.

20. *Mongstad-Kvammen I.* Toward a Postcolonial Reading of the Epistle of James: James 2,1-13 in its Roman Imperial Context (Biblical Interpretation Series 119). Leiden-Boston: Brill, 2013. 252 p.
21. Pontificia Commissione Biblica. *L'interpretazione della Bibbia nella Chiesa.* Città del Vaticano: Libreria Editrice Vaticana, 1993. 128 p.
22. *Popkes W.* James and Paraenesis, Reconsidered / ed. by Fornberg T., Hellholm D. Texts and Contexts. Biblical Texts in Their Textual and Situational Contexts. Essays in Honor of Lars Hartman. Oslo: Scandinavian University Press, 1995. P. 535–561.
23. *Porter S. E.* Idioms of the Greek New Testament (Biblical Languages: Greek). 2 ed. Sheffield: Sheffield Academic Press, 1992. 339 p.
24. *Robbins V. K.* A Comparison of Mishna Gittin 1:1-2:2 and James 2:1-13 from a Perspective of Greco-Roman Rhetorical Elaboration / ed. by Lingstone J. N. Mishnah and the Social Formation of Early Rabbinic Guild: A Socio-Rhetorical Approach (Studies in Christianity and Judaism 11). Wilfrid Laurier University Press, 2002. P. 201-216
25. *Taylor M. E.* Recent Scholarship on the Structure of James. Currents in Biblical Research. 2004. Vol. 3, issue 1. P. 86–115.
26. *Thurén L.* Risky Rhetoric in James? *Novum Testamentum.* 1995. Vol. 37. Issue 3. P. 262–284.
27. *Vyhmeister N. J.* The Rich Man in James 2: Does Ancient Patronage illumine the Text? *Andrews University Seminary Studies.* 1995. Vol. 33, issue 2. P. 267-283.
28. *Wachob W. H.* The Voice of Jesus in the Social Rhetoric of James (Society for New Testament Studies. Monograph Series 106). Cambridge: University Press, 2000. 266 p.
29. *Wallace D. B.* Greek grammar beyond the basics: An exegetical syntax of the New Testament. Grand Rapids: Zondervan, 1997. 860 p.
30. *Ward R. B.* Partiality in the Assembly: James 2:2-4. *Harvard Theological Review.* 1969. Vol. 62, issue 1. P. 87-97.
31. *Watson D. F.* James 2 in Light of Greco-Roman Schemes of Argumentation. *New Testament Studies.* 1993. Vol. 39. P. 94-121
32. *Wick P.* 'You Shall not Murder... You Shall not Commit Adultery': Theological and Anthropological Radicalization in the Letter of James and in the Sermon of the Mount / ed. by Reventlow H. G., Hoffman Y. The Decalogue in Jewish and Christian Tradition (Library of Biblical Studies 509). New York – London: T & T Clark, 2011. P. 88–96.
33. *Wischmeyer O.* Reconstructing the Social and Religious Milieu of James: Methods, and Possible Results / ed. by Sandt H. van de, Zangenberg J. K. Matthew, James, and Didache: Three Related Documents in their Jewish and Christian Settings (Society of Biblical Literature. Semeia Studies 45). Society of Biblical Literature, 2008. P. 33–41.
34. *Wuellner W. H.* Jakobusbrief im Licht der Rhetorik und Textpragmatik. *Linguistica Biblica.* 1978. Vol. 43. P. 5–66.

References:

1. *Sviatе Pysmo Staroho i Novoho Zavitu*: v 2-kh ch. (2008) / per. o. I. Khomenko; povnyi per., zdiisnenyi za oryhin. yevr., aram. ta hrets. tekstamy. Kyiv: Misioner [in Ukrainian].
2. Aland B., Aland K., Karavidopoulos J., Martini C. M., Metzger B. M. (2012). *Novum Testamentum Graece*. 28th rev. ed. Stuttgart: Deutsche Bibelgesellschaft [in Greek].
3. Anderson R. D. (2000). Glossary of Greek Rhetorical Terms connected to Methods of Argumentation, Figures and Tropes from Anaximenes to Quintilian (Contributions to Biblical Exegesis and Theology 24). Peeters [in English].
4. Baasland E. (1988). Literarische Form, Thematik und geschichtliche Einordnung des Jakobusbriefes, Aufstieg und Niedergang der romischen Welt. 1988. Vol. 25, issue 5 [in German].
5. Bianchini F. (2011). L'analisi retorica delle lettere paoline, Cinisello Balsamo: San Paolo [in Italian].
6. Boyle M. O'R. (1985). The Stoic Paradox of James 2,10. *New Testament Studies*. Vol. 31, issue 4 [in English].
7. Bullinger E. W. (1898). *Figures of Speech Used in the Bible*. London-New York: Eyre & Spottiswoode [in English].
8. Campbell C. R. (2007). Verbal Aspect, the Indicative Mood, and Narrative: Soundings in the Greek of the New Testament (Studies in Biblical Greek 13). Peter Lang [in English].
9. Elliot J. H. (1993). The Epistle of James in Rhetorical and Social-Scientific Perspective: Holiness-Wholeness and Patterns of Replication. *Biblical Theology Bulletin*. Vol. 23 [in English].
10. Fabris R. (2004). Lettera di Gc: introduzione, versione, commento (Scritti delle Origini Cristiane 17). Bologna: Dehoniane [in Italian].
11. Freeborn J. (2000). Lord of Glory. A Study of James 2 and 1 Corinthians. *Expository Times*. Vol. 111, issue 6 [in English].
12. Freund R. A. (1998). The Decalogue in Early Judaism and Christianity / ed. by Evans C. A., Sanders J. A. *The Function of Scripture in Early Jewish and Christian Tradition* (Journal for the Study of the Old Testament. Supplement Series 154). Sheffield: Sheffield Academic Press [in English].
13. Garavelli B. M. (1988). *Manuale di retorica*. Milano: Bompiani [in Italian].
14. Hartin P. J. (2006). The Letter of James: Its vision, ethics, and ethos / ed. by Watt J. G. van der. *Identity, Ethics, and Ethos in the New Testament* (Beihefte zur Zeitschrift für die neutestamentliche Wissenschaft 141). Berlin – New York: Walter de Gruyter [in English].
15. Johnson L. T. (1982). The Use of Leviticus 19 in the Letter of James. *Journal of Biblical Literature*. Vol 101, issue 3 [in English].
16. Kloppenborg J. S. (1999). Patronage avoidance in James. *Teologiese Studies*. Vol. 55, issue 4 [in English].

17. Kot T. (2003). La fede, via della vita. Composizione e interpretazione della Lettera di Gc (Retorica biblica 6). Bologna: Dehoniane [in Italian].
18. Kraus M. (2005). Ethos as a Technical Means of Persuasion in Ancient Rhetorical Theory / ed. by T. H. Olbricht-A. Eriksson, Rhetoric, Ethic and Moral Persuasion in Biblical Discourse (Emory studies in early Christianity). New York: T & T Clark [in English].
19. Marucci C. (2004). Sprachliche Merkmale des Jakobusbriefes / ed. by Schlosser J. The Catholic Epistles and the Tradition (Biblioteca Ephemeridum Theologicarum Lovaniensium 176). Leuven: University Press [in German].
20. Mongstad-Kvammen I. (2013). Toward a Postcolonial Reading of the Epistle of James: James 2,1-13 in its Roman Imperial Context (Biblical Interpretation Series 119). Leiden-Boston: Brill [in English].
21. Pontificia Commissione Biblica. (1993). L'interpretazione della Bibbia nella Chiesa. Città del Vaticano: Libreria Editrice Vaticana [in Italian].
22. Popkes W. (1995). James and Paraenesis, Reconsidered / ed. by Fornberg T., Hellholm D. Texts and Contexts. Biblical Texts in Their Textual and Situational Contexts. Essays in Honor of Lars Hartman. Oslo: Scandinavian University Press [in English].
23. Porter S. E. (1992). Idioms of the Greek New Testament (Biblical Languages: Greek). 2 ed. Sheffield: Sheffield Academic Press [in English].
24. Robbins V. K. (2002). A Comparison of Mishna Gittin 1:1-2:2 and James 2:1-13 from a Perspective of Greco-Roman Rhetorical Elaboration / ed. by Lingstone J. N. Mishnah and the Social Formation of Early Rabbinic Guild: A Socio-Rhetorical Approach (Studies in Christianity and Judaism 11). Wilfrid Laurier University Press [in English].
25. Taylor M. E. (2004). Recent Scholarship on the Structure of James. Currents in Biblical Research. Vol. 3, issue 1 [in English].
26. Thurén L. (1995). Risky Rhetoric in James?. Novum Testamentum. Vol. 37. Issue 3 [in English].
27. Vyhmeister N. J. (1995). The Rich Man in James 2: Does Ancient Patronage illumine the Text? Andrews University Seminary Studies. Vol. 33, issue 2 [in English].
28. Wachob W. H. (2000). The Voice of Jesus in the Social Rhetoric of James (Society for New Testament Studies. Monograph Series 106). Cambridge: University Press [in English].
29. Wallace D. B. (1997). Greek grammar beyond the basics: An exegetical syntax of the New Testament. Grand Rapids: Zondervan [in English].
30. Ward R. B. (1969). Partiality in the Assembly: James 2:2-4. Harvard Theological Review. Vol. 62, issue 1 [in English].
31. Watson D. F. (1993). James 2 in Light of Greco-Roman Schemes of Argumentation. New Testament Studies. Vol. 39 [in English].
32. Wick P. (2011). 'You Shall not Murder... You Shall not Commit Adultery': Theological and Anthropological Radicalization in the Letter of James and in the Sermon of the Mount / ed. by Reventlow H. G., Hoffman Y. The Decalogue

*Віра в Христа та особисті упередження:
риторично-літературний підхід до аналізу Як. 2: 1–13*

- in Jewish and Christian Tradition (Library of Biblical Studies 509). New York – London: T & T Clark [in English].
33. *Wischmeyer O.* (2008). *Reconstructing the Social and Religious Milieu of James: Methods, and Possible Results* / ed. by Sandt H. van de, Zangenberg J. K. *Matthew, James, and Didache: Three Related Documents in their Jewish and Christian Settings* (Society of Biblical Literature. Semeia Studies 45). Society of Biblical Literature [in English].
34. *Wuellner W. H.* (1978). *Jakobusbrief im Licht der Rhetorik und Textpragmatik*. *Linguistica Biblica*. Vol. 43 [in German].